

Regionálna dimenzia nezamestnanosti v Slovenskej republike

Eneke Hanzelová

Nezamestnanosť a najmä jej dlhodobé formy sprevádzané marginalizáciou na trhu práce sú meritórnymi determinantmi vzniku chudoby a sociálneho vylúčenia. Vývoj na trhu práce SR je dlhodobo poznačený pretrvávajúcimi regionálnymi disparitami vo výskyte nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti. Nerovnomerná regionálna distribúcia nezamestnanosti a jej dlhodobá „fixácia“ na určité územia vedie k priestorovej lokalizácii negatívnych následkov nezamestnanosti a narušeniu sociálnej rovnováhy a integrity územia. V kontexte týchto súvislostí sledovanie regionálnych diferencií nezamestnanosti a odhaľovanie ich príčin tvoria nevyhnutnú súčasť národných stratégií zameraných na boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu.

Vymedzenie problému

Slovenská republika napriek svojej relatívne malej geografickej rozlohe patrí ku krajinám vyznačujúcim sa výraznými regionálnymi nerovnosťami. Uvedené nerovnosti majú podobu disparít v úrovni ekonomického a sociálneho rozvoja medzi jednotlivými územnými celkami, medzi mestskými a vidieckymi oblasťami, medzi západom krajiny na strane jednej a juhom a východom krajiny na strane druhej.

Trh práce ako súčasť celkového hospodárskeho mechanizmu krajiny a derivát sociálno-ekonomického rozvoja regiónu kopíruje existujúcu priestorovú nerovnováhu, ktorá sa prejavuje v diferencovaných dispozíciách, potenciáli a výkone regionálnych trhov práce, ktoré sa premietajú do úrovne regionálnej zamestnanosti a nezamestnanosti. V súlade s tým môžeme regionálnu diferenciáciu nezamestnanosti charakterizovať ako jej nerovnomernú priestorovú alokáciu a koncentráciu podmienenú širším ekonomickým a sociálnym kontextom rozvoja regiónu (krajov, okresov a lokalít).

Faktory ovplyvňujúce nerovnomernú distribúciu nezamestnanosti pôsobia v troch rovinách:

- v rovine existujúcej štruktúry ekonomiky regiónu a jej sektorovej profilácie, produkčnej výkonnosti a infraštruktúrnej vybavenosti (dopravná infraštruktúra, sociálna infraštruktúra, vybavenosť bytmi, vybavenosť informačnými a komunikačnými technológiami), ktoré vytvárajú základňu prirodzenej konkurencieschopnosti regiónu,
- v rovine kvalitatívnych a kvantitatívnych charakteristík regionálnej ponuky práce, t. j. existujúcich demografických dispozícií regiónu (pomeru predproduktívnej a postproduktívnej zložky obyvateľstva), vzdelanostnej a kvalifikačnej štruktúry pracovných síl, podmienok pre priestorovú mobilitu pracovnej sily, ktoré vytvárajú základ pre efektívne fungovanie regionálneho trhu práce,
- v rovine dopytu po práci, t. j. koncentracii zamestnávateľských subjektov v regióne, ich veľkosti a odvetvovej štruktúre, rozsahu investícií plynúcich do regiónu, ktoré tvoria základ pre tvorbu pracovných miest na regionálnom trhu práce.

Rozličná pozícia regiónov z hľadiska uvedených parametrov sa synergicky premieta do fungovania regionálneho trhu práce a do úrovne nezamestnanosti v ňom.

Regionálna nezamestnanosť: problém štatistických údajov a ich dostupnosť

Úroveň nezamestnanosti vyjadrená indikátorom miery nezamestnanosti patrí ku kľúčovým ukazovateľom, pomocou ktorého sa posudzuje úroveň rozvoja regiónu. Preto akýkoľvek rozbor sociálno-ekonomického rozvoja regiónu a realizácia medziregionálnych komparácií sa nezaobídu bez serióznej analýzy regionálnej nezamestnanosti. Slabinou súčasného stavu v oblasti sledovania regionálneho rozvoja ako celku a regionálnej nezamestnanosti osobitne je dostupnosť relevantných štatistických dát za nižšie územné celky NUTS IV, t. j. okresy, a vzájomná porovnateľnosť štatistických údajov získaných z rozličných zdrojov.

Základnou a zaužívanou teritoriálnou jednotkou na sledovanie regionálnych diferencií v SR je úroveň NUTS III, t. j. kraje. V súčasnosti sa ukazovateľ regionálnej miery nezamestnanosti na úrovni NUTS III sleduje a kalkuluje na základe údajov Výberových zisťovaní pracovných síl realizovaných Štatistickým úradom Slovenskej republiky a na základe údajov o disponibilnom počte evidovaných uchádzačov o zamestnanie v pôsobnosti Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny. Štatistické údaje z Výberového zisťovania pracovných síl vrátane ukazovateľa miery nezamestnanosti sú dostupné len na úrovni NUTS III a sú zverejňované v štvrťročnej periodicite. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny zverejňuje štatistické ukazovatele evidovanej nezamestnanosti vrátane miery nezamestnanosti na úrovni NUTS III a NUTS IV v mesačnej a štvrťročnej periodicite. Vzhľadom na rozličné metodiky uplatňované pri konštrukcii ukazovateľa miery nezamestnanosti získané údaje z uvedených dvoch zdrojov nie sú vzájomne porovnateľné.

Najvhodnejšou jednotkou z hľadiska indikácie priestorovej dimenzie nezamestnanosti a poznania faktorov generujúcich regionálne rozdiely v úrovni nezamestnanosti je, podľa nášho názoru, ukazovateľ miery nezamestnanosti na úrovni NUTS IV (okresy). Tento ukazovateľ sa v súčasnosti sleduje a kalkuluje len na základe údajov o disponibilnom počte evidovaných uchádzačov o zamestnanie v pôsobnosti Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny.

Dalším problémom pri získavaní štatistických dát o regionálnej nezamestnanosti je

absencia možnosti konštrukcie časových radov regionálnej miery nezamestnanosti od roku 1989 ako na úrovni NUTS III, tak aj na úrovni NUTS IV. V období ponovembrového vývoja v SR boli uskutočnené tri zásadné reorganizačné zmeny v územno-správnom členení Slovenska (1990, 1996, 1999–2000). Osobitne závažným zásahom bola reforma územno-správneho usporiadania v roku 1996, ktorá zaviedla nové členenie krajiny na 8 krajov a 79 okresov. Následkom týchto zmien došlo k narušeniu kontinuity údajovej základne pre konštrukciu časových radov v rámci regionálnej štatistiky. V súčasnosti pre potreby analýz regionálnej distribúcie nezamestnanosti na úrovni NUTS III a NUTS IV sú k dispozícii štatistické ukazovatele z databázy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny počínajúc rokom 1997. Rozbor regionálnych aspektov nezamestnanosti v SR prezentovaný v príspevku je založený na štvrťročných štatistických výsledkoch nezamestnanosti z databázy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny.

Trendy vývoja regionálnej nezamestnanosti

Trh práce SR pod vplyvom uskutočnených štrukturálnych reforiem v ekonomickej a sociálnej sfére prešiel v ostatnom období zásadnými zmenami. Po období poklesu a stagnácie zamestnanosti, previsu ponuky práce nad dopytom po práci, nízkej tvorbe pracovných miest a vysokej úrovni nezamestnanosti sa situácia mení smerom k zvýšenej dynamike tvorby pracovných miest, rastúcej zamestnanosti a zníženej úrovni nezamestnanosti. Počínajúc rokom 2005 sa systematicky zvyšuje miera zamestnanosti, ktorá v roku 2007 bola o 3,7 percentuálneho bodu vyššia v porovnaní s rokom 2004. Miera nezamestnanosti vykazuje klesajúci trend a v roku 2007 podľa Výberového zisťovania pracovných síl dosiahla úroveň 11,0 %, čo je o 7,1 % menej v porovnaní s rokom 2004. Analogický trend bol zaznamenaný vo vývoji miery evidovanej nezamestnanosti, ktorá v roku 2007 klesla o 5 percentuálnych bodov v porovnaní s rokom 2004 (viď tabuľka č. 1).

Celkové pozitívne zmeny na trhu práce SR sa premietli aj do znižovania regionálnych rozdielov v úrovni nezamestnanosti, ktoré boli osobitne markantné v období explózie nezamestnanosti v rokoch 1999 až 2001. Napriek týmto trendom priestorová distribú-

cia nezamestnanosti naďalej zostáva jednou z kľúčových disparít charakterizujúcich súčasný vývoj pracovného trhu SR. Na základe rozboru ukazovateľov nezamestnanosti na úrovni NUTS III a NUTS IV sa pokúsime poukázať na ich priestorovú divergenciu a sociálno-ekonomické súvislosti.

Vývoj nezamestnanosti na úrovni NUTS III

Pohľad na regionálne rozloženie miery evidovanej nezamestnanosti na úrovni krajov poukazuje na výrazne odlišnú pozíciu Bratislavského kraja v porovnaní so zvyškom Slovenska. Počas celého sledovaného obdobia (1997–2007) si Bratislavský kraj udržiaval najnižšiu mieru evidovanej nezamestnanosti, ktorej maximálna hodnota aj v období eskalácie nezamestnanosti v SR v roku 1999 oscilovala na úrovni 7 percentuálnych bodov a ktorá bola viac ako trojnásobne nižšia v porovnaní s mierou nezamestnanosti v Banskobystrickom kraji (23,06 %), Prešovskom kraji (25,96 %) a Košickom kraji (26,02 %). Jedným z podstatných znakov vývoja nezamestnanosti na úrovni NUTS III je zreteľné priestorové profilovanie pozícií regiónov z hľadiska intenzity nezamestnanosti. V dôsledku rozličných východiskových pozícií regiónov, ich ekonomickej, infraštruktúrnej, urbanizačnej situácie, stavu ľudského potenciálu a špecifik regionálnych trhov práce sa sformovali priestorové pásma rozličnej intenzity nezamestnanosti.

Pásmo relatívne nízkej intenzity nezamestnanosti je reprezentované Bratislavským krajom, kde sa počas sledovaného obdobia miera evidovanej nezamestnanosti trvalo pohybovala hlboko pod úrovňou celoslovenského priemeru.

Vyššiu úroveň intenzity evidovanej nezamestnanosti v porovnaní s Bratislavským krajom, avšak ustavične nižšiu v porovnaní s celoslovenským priemerom vykazoval v sledovanom období Trnavský kraj, Trenčiansky kraj a Žilinský kraj.

Pásmo vysokej intenzity nezamestnanosti tvoria Nitriansky kraj, Banskobystrický kraj, Prešovský kraj a Košický kraj. V rámci uvedenej skupiny krajov miera evidovanej nezamestnanosti v hodnotenom období zreteľne prekročovala úroveň celoslovenského priemeru (s výnimkou Nitrianskeho kraja, kde na konci sledovaného obdobia v rokoch 2006 a 2007 miera evidovanej nezamestnanosti mierne klesla pod úroveň celorepublikového priemeru). Vývoj miery nezamestnanosti na úrovni NUTS III dokumentuje tabuľka č. 2.

Vývoj nezamestnanosti na úrovni NUTS IV

Sledovanie rozptylu nezamestnanosti na úrovni takých administratívno-správnych celkov, akými sú NUTS III, umožňuje zachytiť len jej agregátny stav bez poznania faktorov ležiacich v pozadí tejto priestorovej distribúcie. Vzhľadom na rôznorodosť zdrojov a potenciálu (ekonomických, sociálnych, infraštruktúrnych) území tvoriacich administratívno-správne celky na úrovni NUTS III poznanie kauzálnych vzťahov a súvislostí formovania regionálneho rozmeru nezamestnanosti a odhalenie jej územnej fixácie je možné na základe analýzy realizovanej na nižšej územnej úrovni, ktorou je úroveň NUTS IV.

Tabuľka č. 1: Vývoj miery zamestnanosti a miery nezamestnanosti v %

Ukazovateľ/Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Miera zamestnanosti (15-64)	60,8	60,1	57,8	56,5	56,5	56,7	57,6	56,9	57,7	59,4	60,7
Miera nezamestnanosti (VZPES)	11,8	12,5	16,2	18,6	19,2	18,5	17,4	18,1	16,2	13,3	11,0
Miera nezamestnanosti (ÚPSVAR)	12,48	15,62	19,18	17,88	18,55	17,45	15,56	13,07	11,36	9,40	7,99

Zdroj: Štatistický úrad SR, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

Tabuľka č. 2: Miera evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS III

NUTS III/Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bratislavský kraj	4,11	5,06	7,15	6,36	5,79	5,18	3,97	3,39	2,60	2,29	1,98
Trnavský kraj	10,56	12,51	16,28	14,89	15,51	12,99	11,05	8,83	7,15	5,22	4,30
Trenčiansky kraj	8,34	10,81	13,50	12,67	12,70	10,91	9,87	8,09	6,80	5,19	4,50
Nitriansky kraj	14,32	17,42	21,47	21,73	23,12	21,51	19,07	14,80	11,39	9,09	7,10
Žilinský kraj	10,85	14,07	17,74	16,80	16,38	14,74	13,23	11,12	9,33	7,03	5,55
Banskobystrický kraj	14,86	19,70	23,06	21,81	23,59	23,77	22,75	19,50	18,32	16,12	14,10
Prešovský kraj	17,80	22,07	25,96	22,12	23,96	23,00	19,57	17,50	15,77	13,68	12,05
Košický kraj	17,09	20,76	26,02	24,37	25,55	24,26	22,16	18,89	17,50	15,18	13,02
Slovensko	12,48	15,62	19,18	17,88	18,55	17,45	15,56	13,07	11,36	9,40	7,99

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

V prospech účelnosti sledovania regionálnych nerovností na úrovni NUTS IV svedčí aj ukazovateľ regionálneho variačného rozptatia v miere evidovanej nezamestnanosti, t. j. rozdiel medzi jej maximálnymi a minimálnymi hodnotami, ktorý poukazuje na „nožnice“ v priestorovej distribúcii nezamestnanosti. Ukazovatele variačného rozptatia v miere evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS IV sú zreteľnejšie v porovnaní s ukazovateľmi na úrovni NUTS III. Zatiaľ čo na začiatku sledovaného obdobia v roku 1997 variačné rozptatie na úrovni NUTS III predstavovalo 13,69 percentuálneho bodu, na úrovni NUTS IV jeho hladina dosiahla hranicu 23,92 percentuálneho bodu. V polovici sledovaného obdobia v roku 2002 rozdiel medzi najvyššou mierou a najnižšou mierou evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS III dosiahol hodnotu 19,08 percentuálneho bodu, zatiaľ čo hladina tohto rozdielu na úrovni NUTS IV predstavovala 34,06 percentuálneho bodu. Pokles celkovej miery nezamestnanosti v rokoch 2004 až 2007 sa premietol aj do „zúženia“ jej regionálnych nožnic na úrovni NUTS III, ktorých rozptatie predstavovalo 12,12 percentuálneho bodu. Avšak vývoj tohto ukazovateľa na úrovni NUTS IV nebol jednoznačne lineárny a pokles celkovej miery nezamestnanosti sa v závere hodnoteného obdobia síce premietol do zníženia rozdielov v miere nezamestnanosti na úrovni NUTS IV, ale napriek tomu variačné rozptatie na okresnej úrovni

v rozsahu 25,49 percentuálneho bodu naďalej zostáva markantným (viď tabuľka č. 3).

Relevancia analýzy trendov vývoja nezamestnanosti na úrovni NUTS IV sa preukázateľne prejavuje v diametrálne protikladnej polohe jednotlivých okresov z hľadiska nerovnosti v distribúcii nezamestnanosti. Na účely analýzy regionálnych nerovností na okresnej úrovni sme sa opreli o ukazovateľ priemernej miery evidovanej nezamestnanosti (aritmetický priemer hodnôt za sledované obdobie). Ukazovateľ priemernej miery evidovanej nezamestnanosti na okresnej úrovni jednoznačne poukazuje na jeho polarizáciu v priestorovej trajektórii západ – juh – východ Slovenska (pozri tabuľku Vývoj miery evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS III a NUTS IV v prílohe).

Najnižšiu priemernú mieru evidovanej nezamestnanosti vykazovali okresy hlavného mesta Bratislavy, kde počas sledovaného obdobia uvedený ukazovateľ neprekročil hladinu 5 %. Ukazovateľ priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v južných okresoch Slovenska osciloval na maximálnych hodnotách a dosiahol úrovne 30 % (Revúca, Rimavská Sobota) a na východe krajiny prekročil hranicu 25 % (Rožňava, Trebišov).

Pri pohľade na regionálne rozloženie ukazovateľov výšky ukazovateľa miery evidovanej nezamestnanosti na úrovni okresov môžeme konštatovať, že počas sledovaného obdobia došlo k jej regionálnej redistribúcii. Zatiaľ čo v roku 1997 ukazovateľ miery evi-

Tabuľka č. 3: Rozdiel v miere evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS III a NUTS IV v %

Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
NUTS III											
MN min.	4,11	5,06	7,15	6,36	5,79	5,18	3,97	3,39	2,60	2,29	1,98
MN max.	17,80	22,07	26,02	24,37	25,55	24,26	22,75	19,50	18,32	16,12	14,10
rozdiel											
(MN max. - MN min.)	13,69	17,01	18,87	18,01	19,76	19,08	18,78	16,11	15,72	13,83	12,12
NUTS IV											
MN min.	2,04	3,55	4,21	4,57	3,79	3,16	2,85	2,29	1,77	1,69	1,56
MN max.	25,96	33,26	37,36	32,02	35,45	37,22	30,64	28,66	29,24	28,34	27,05
rozdiel											
(MN max. - MN min.)	23,92	29,71	33,15	27,45	31,66	34,06	27,79	26,37	27,47	26,65	25,49

Vysvetlivky: MN min. - minimálna hodnota miery nezamestnanosti; MN max. - maximálna hodnota miery nezamestnanosti, Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

Tabuľka č. 4: Podiel dlhodobu evidovaných uchádzačov o zamestnanie na úrovni NUTS III

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bratislavský kraj	22,36	19,73	21,45	28,22	26,77	27,81	22,86	21,22	21,63	22,28	21,00
Trnavský kraj	35,31	32,28	35,77	40,16	37,49	41,77	36,48	37,50	38,78	41,40	37,03
Trenčiansky kraj	26,36	25,57	31,36	35,52	32,90	36,26	32,33	35,19	36,87	40,09	36,33
Nitriansky kraj	41,10	40,25	44,86	46,82	44,83	50,66	50,78	52,89	52,51	53,02	50,29
Žilinský kraj	30,55	30,80	38,30	40,58	37,48	40,66	37,76	41,31	42,24	45,38	42,04
Banskobystrický kraj	41,97	43,22	49,86	44,26	41,87	51,57	52,37	56,38	56,94	59,50	58,67
Prešovský kraj	40,96	42,19	47,49	45,92	42,05	49,26	50,29	53,70	55,54	56,23	53,98
Košický kraj	42,60	45,23	49,83	48,97	46,82	53,14	54,16	58,21	58,52	58,60	56,25
Slovensko	37,87	38,22	43,20	43,60	41,17	47,34	46,95	50,11	51,19	52,96	50,74

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

dovanej nezamestnanosti v 23 okresoch nedosahoval úroveň 10 %, v 46 okresoch sa pohyboval v rozpätí od 10 do 20 % a v 10 okresoch prekročil hranicu 20 %, v polovici hodnoteného obdobia (v roku 2002) mierou evidovanej nezamestnanosti pod úroveň 10 % disponovalo už len 11 okresov, v 37 okresoch táto miera oscillovala v rozmedzí od 10 do 20 % a v 31 okresoch presiahla úroveň 20 %. Na konci sledovaného obdobia mieru evidovanej nezamestnanosti pod hranicou 10 % zaznamenalo 50 okresov, 26 okresov disponovalo mierou nezamestnanosti v rozpätí od 10 do 20 % a len 3 okresy sa vyznačovali mierou evidovanej nezamestnanosti prekračujúcou 20 %.

Napriek pozitívnym trendom vo vývoji miery evidovanej nezamestnanosti a zmene jej priestorovej distribúcie vysoká miera evidovanej nezamestnanosti je stále doménou určitých územných celkov. Ide o okresy Lučenec, Poltár, Veľký Krtíš, Žarnovica, Kežmarok, Medzilaborce, Sabinov, Gelnica, Košice-okolie, Michalovce, Sobrance, Trebišov, v ktorých miera evidovanej nezamestnanosti v roku 2007 prekročila úroveň 15 %, a okresy Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, kde jej miera trvalo oscillovala na úrovni viac ako 20 %.

Regionálna dimenzia dlhodobej nezamestnanosti

Rozsah dlhodobej nezamestnanosti predstavuje „neuralgický“ bod súčasného vývoja trhu práce SR. Napriek poklesu miery dlhodobej nezamestnanosti v rokoch 2006 a 2007 jej ukazovateľ na úrovni 8,3 % v roku 2007 je trojnásobne vyšší v porovnaní s priemerom EÚ-27 (3,0 %) a v porovnaní s Českou republikou (2,8 %).

Dôsledky dlhodobého trvania nezamestnanosti sa negatívne odzrkadľujú nielen v erózii zamestnateľnosti nevyužitej pracovnej sily a raste spoločenských nákladov súvisiacich s udržaním príjmu nezamestnaných osôb a ich re/integráciou na trh práce, ale predovšetkým v jeho dimenzii ako determinanta marginalizačných tendencií a pôvodcu chudoby a sociálneho vylúčenia. Osobitne deštruktívny dopad má dlhodobá nezamestnanosť na rozvojové parametre regiónu prejavujúci sa nielen v chátraní potenciálu ľudských zdrojov, ale aj v stagnácii a následnom úpadku rozvojových schopností regiónu. Nezamestnanosť a jej prolongované trvanie v značnej miere prispievajú k regionálnej diferenciacii a „vytláčaniu“ niektorých regiónov na okraj ekonomického a sociálneho vývoja. Preto sa analýza regionálnych aspektov dlhodobej nezamestnanosti javí ako

nevyhnutný predpoklad skúmania celkového rozvojového kontextu regiónov.

Rovnako ako pre celkovú nezamestnanosť aj pre dlhodobú nezamestnanosť je charakteristická výrazná regionálna divergencia so zreteľne vyprofilovanou polohou jednotlivých regiónov v rámci výskytu dlhodobej nezamestnanosti. Analýza distribúcie dlhodobej nezamestnanosti na úrovni NUTS III v období rokov 1997–2007 poukazuje na relatívne nízku úroveň jej výskytu v Bratislavskom kraji a na signifikantne vysokú úroveň v Banskobystrickom kraji, Prešovskom kraji a Košickom kraji. Podiel dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie v Bratislavskom kraji počas celého sledovaného obdobia neprekročil úroveň 30 %, zatiaľ čo v Banskobystrickom kraji, Prešovskom kraji a Košickom kraji ich podiel oscilloval v jednotlivých úsekoch analyzovaného obdobia na úrovni takmer 60 % (viď tabuľka č. 4).

Symptomatikým znakom regionálnej divergencie dlhodobej nezamestnanosti je sústavný rast variačného rozpätia medzi najnižšou a najvyššou úrovňou dlhodobej nezamestnanosti. Zatiaľ čo v roku 1997 rozdiel medzi maximálnym a minimálnym ukazovateľom podielu dlhodobu evidovaných uchádzačov o zamestnanie na úrovni NUTS III činil 20,24 percentuálneho bodu, v roku 2002 sa zvýšil na 23,76 percentuálneho bodu a v roku 2007 predstavoval 37,67 percentuálneho bodu. Otváranie „nožnic“ v priestorovom rozložení dlhodobej nezamestnanosti svedčí o nerovnomernom rozložení jej ekonomického a sociálneho bremena medzi jednotlivé kraje a na ich nižšie územnosprávne celky (okresy).

Fenomén dlhodobej nezamestnanosti s osobitne výraznou intenzitou sa trvalo prejavuje na úrovni jednotlivých okresov Banskobystrického kraja, Prešovského kraja a Košického kraja. V roku 2007 v 28 okresoch SR podiel dlhodobu evidovaných uchádzačov o zamestnanie prekročil 50%-tný prah, pričom 9 z nich (Brezno, Detva, Krupina, Lučenec, Poltár, Revúca, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš) patrili do Banskobystrického kraja, ďalších 8 okresov (Kežmarok, Levoča, Poprad, Prešov, Sabinov, Stropkov, Svidník, Vranov nad Topľou) spadali do územia Prešovského kraja a 7 okresov (Gelnica, Košice-okolie, Michalovce, Rožňava, Sobrance, Spišská Nová Ves, Trebišov) do územia Košického kraja. V okresoch Revúca, Veľký Krtíš, Kežmarok, Košice-okolie, Rožňava podiel dlhodobu evidovaných uchádzačov o zamestnanie koncom roku 2007 presiahol úroveň 60 % a v okrese Rimavská Sobota dosiahol alarmujúcu hranicu 70 %.

Variačné rozpätie podielu dlhodobej nezamestnanosti na úrovni NUTS IV patrí k jed-

ným z najvyšších v rámci EÚ-27. Rozdiel medzi najvyšším a najnižším podielom dlhodobej nezamestnanosti na celkovej nezamestnanosti na úrovni krajov predstavoval v roku 2007 37,65 percentuálneho bodu (Bratislavský kraj - 21,02 % verzus Banskobystrický kraj - 58,67 %) a na úrovni okresov - 52,68 percentuálneho bodu (Bratislava IV - 16,54 % verzus Rimavská Sobota - 69,22 %).

Komparácia rozdielov v rozsahu dlhodobej nezamestnanosti na úrovni krajov a na úrovni okresov SR poukazuje na signifikantne vyššie medziokresné disparity v porovnaní s ich medzikrajskými disparitami. Uvedený fakt evokuje ku konštatovaniu o sformovanej regionálnej profilácii dlhodobej nezamestnanosti a koncentracii sociálno-ekonomického bremena súvisiaceho s prolongovanými formami nezamestnanosti na určité priestorové celky. Priestorová lokalizácia a koncentrácia dlhodobej nezamestnanosti prispieva k prehlbovaniu nerovnovážneho regionálneho vývoja v SR, uberajúceho sa trajektóriou „jadro - periféria“ (rozvinutý - nerozvinutý) (Gajdoš, 2004).

Podstata dlhodobej nezamestnanosti ako sociálneho fenoménu úzko súvisí s formovaním chudoby. Preto neprekvapuje zreteľná identická priestorová lokalizácia a fixácia dlhodobej nezamestnanosti a chudoby na Slovensku. Územné celky (okresy) s trvalo vysokou úrovňou dlhodobej nezamestnanosti (Revúca, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Kežmarok, Levoča, Sabinov, Košice-okolie, Rožňava, Sobrance, Gelnica, Trebišov) patria do krajov s vysokým podielom chudobného obyvateľstva. Podľa údajov o zisťovaní o príjmoch a životných podmienkach domácností v SR EU SILC 2006 najvyšší podiel chudobného obyvateľstva bol koncentrovaný v Prešovskom kraji (15,71 %), Banskobystrickom kraji (13,27 %) a Košickom kraji (13,06 %). Spomenuté okresy sa vyznačujú vysokým podielom obyvateľstva odkázaného na sociálne transfery v podobe dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke. V okresoch Rimavská Sobota a Revúca každý piaty obyvateľ je poberateľom dávky v hmotnej núdzi, v okresoch Rožňava, Trebišov, Kežmarok, Veľký Krtíš - každý šiesty obyvateľ a v okresoch Sabinov, Levoča, Gelnica - každý siedmy obyvateľ.

Uvedené územné celky, v ktorých dochádza ku kumulácii znevýhodnení v podobe vysokej miery nezamestnanosti, signifikantného rozsahu dlhodobej nezamestnanosti a výskytu chudoby, môžeme považovať za sociálne deprivované celky, čo naznačuje, že súbežne „s priestorovými disparitami na Slovensku sa prehlbujú aj disparity sociálne, ktoré sa spravidla tiež viažu a koncentrujú regionálne“ (Gajdoš, 2004).

Aktívne opatrenia na trhu práce ako nástroj zmiernovania regionálnych nerovností

Aktívne opatrenia na trhu práce predstavujú súbor nástrojov cielenej intervencie zameraných na optimálne zosúladienie požiadaviek dopytu po práci s disponibilnou ponukou práce, na zvýšenie úrovne zamestnanosti a zníženia rozsahu nezamestnanosti. Súčasná inštrumentária aktívnych opatrení

ní na trhu práce SR zahrňuje široké spektrum nástrojov určených na podporu:

- zamestnateľnosti uchádzačov o zamestnanie a zvýšenia adaptability zamestnancov prostredníctvom programov vzdelávania prípravy pre trh práce,
- samozamestnania uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom poskytovania finančného príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť,
- zamestnávania znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom poskytovania finančného príspevku zamestnávateľovi, ktorý prijme na vytvorené pracovné miesto znevýhodneného uchádzača o zamestnanie,
- pracovného uplatnenia absolventov škôl prostredníctvom vykonávania absolventskej praxe u zamestnávateľa,
- udržiavania pracovných návykov dlhodobou evidovaných uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom vykonávania aktívnej činnosti,
- územia mobility za prácou prostredníctvom poskytovania finančného príspevku na dochádzku za prácou občanovi, ktorý pred nástupom do zamestnania bol znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie,
- zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím prostredníctvom poskytovania finančného príspevku zamestnávateľovi na zriadenie chránenej dielne alebo chránenej pracoviska a na ich zachovanie,
- samozamestnania občanov so zdravotným postihnutím prostredníctvom poskytovania finančného príspevku na samostatnú zárobkovú činnosť,
- pracovnej integrácie občanov so zdravotným postihnutím prostredníctvom poskytovania finančného príspevku na činnosť pracovného asistenta, ktorý poskytuje pomoc občanovi so zdravotným postihnutím pri výkone zamestnania alebo pri výkone samostatnej zárobkovej činnosti.

Jedným z nedostatkov predchádzajúcej schémy aktívnych opatrení na trhu práce (platnej do roku 2004) bola ich plošná implementácia bez rešpektovania regionálnej dimenzie a špecifik regionálnych a lokálnych trhov práce. Podceňovanie významu regionálnych odlišností ako kľúčového faktora sociálno-ekonomického vývoja sa premietlo do nízkeho „tlmiaceho“ účinku aktívnych opatrení na trhu práce na regionálne nerovnosti v nezamestnanosti.

Schéma nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce, ktorá sa začala uplatňovať v roku 2004 s nadobudnutím účinnosti zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti, zvolila prístup založený v prvom rade na akcentovaní diferencovanej pozície regiónov SR na úrovni teritoriálnych jednotiek NUTS II z hľadiska ukazovateľa úrovne hrubého domáceho produktu na obyvateľa príslušného regiónu v porovnaní s hrubým domácim produktom na obyvateľa EÚ v parite kúpnej sily². Na základe uvedeného ukazovateľa sa Slovensko člení na regióny, v ktorých hrubý domáci produkt na obyvateľa nepresahuje 75% priemeru EÚ, t. j. na región západné Slovensko (Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Nitriansky kraj), región stredné Slovensko (Banskobystrický kraj, Žilinský kraj), región východné Slovensko (Prešovský kraj, Košický kraj) a na regióny, v ktorých tento ukazo-

vateľ je vyšší ako 75 % priemeru EÚ, t. j. na región Bratislava. Regióny s ukazovateľom hrubého domáceho produktu na obyvateľa pod 75 % úrovňou priemeru EÚ majú nárok na vyššiu intenzitu regionálnej pomoci, zatiaľ čo región Bratislava s vyššou úrovňou hrubého domáceho produktu na obyvateľa v porovnaní s priemerom EÚ má nárok na nižšiu intenzitu pomoci.

Ďalším zásadným krokom v rámci novej schémy aktívnych opatrení na trhu práce zameraných na zmiernenie regionálnej divergencie je diferenciácia výšky poskytovaných finančných príspevkov v závislosti od priemernej miery evidovanej nezamestnanosti na úrovni NUTS IV, čo značí, že okresy, v ktorých priemerná miera evidovanej nezamestnanosti je vyššia ako celoslovenský priemer, majú nárok na vyšší finančný príspevok.

Hlavným zámerom regionálne diferencovaného prístupu pri implementácii aktívnych opatrení na trhu práce je zabezpečenie ich regionálnej adresnosti. Preto uvedený prístup sa vzťahuje najmä na nástroje určené na intenzifikáciu dopytu po práci znevýhodneného segmentu pracovných síl (príspevok na zamestnávanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie a príspevok zamestnávateľovi na zriadenie chránenej dielne alebo chránenej pracoviska), na priamu tvorbu pracovných miest (príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť a príspevok občanovi so zdravotným postihnutím na prevádzkovanie alebo vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti), t. j. na nástroje, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť situáciu na trhoch práce v ekonomicky slabých regiónoch s vysokou úrovňou nezamestnanosti a veľkým podielom marginalizovaného obyvateľstva.

Akcentovanie regionálneho hľadiska pri uplatňovaní nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce podnietilo vyšší rozsah ich využívania v zaoštalých regiónoch SR. Podľa analýzy Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny o realizácii nástrojov aktívnej politiky trhu práce v roku 2006 podiel aktivizovaných (zapojených do jednotlivých programov aktívnych opatrení) uchádzačov o zamestnanie z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie bol najvyšší v okresoch Východného Slovenska. Napríklad medzi 9 okresnými úradmi práce, ktorým sa v roku 2006 podarilo vytvoriť viac ako 300 pracovných miest na vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti, figurovali okresy Spišská Nová Ves, Kežmarok, Bardejov, Levice, t. j. okresy s nepriaznivou situáciou na trhu práce vyznačujúcou sa nízkym dopytom po práci, vysokou mierou nezamestnanosti a dlhodobou nezamestnanosťou³.

Ako už bolo konštatované, pre súčasný vývoj na trhu práce SR z hľadiska regionálnej dimenzie nezamestnanosti je charakteristické mierne „zužovanie“ jej regionálnych disparít na úrovni okresov. Uvedený fakt evokuje k nastoleniu otázky o vplyve aktívnych opatrení na trhu práce na zmiernenie týchto nerovností. Odpoveď na túto otázku nie je jednoduchá z dôvodu absencie kvalifikovaných analýz hodnotiacich dopad realizácie nástrojov aktívnych opatrení na trhu práce na regionálne rozdiely. V súčasnosti môžeme len konštatovať, že voľba konštrukcie aktívnych opatrení na trhu práce založenej na regionálne diferencovanom prístupe s rešpektovaním

špecifik regionálnych trhov práce má v podmienkach pretrvávajúcich regionálnych nerovností v SR svoje opodstatnenie.

Záver

Zámerom príspevku bolo poukázať na stav a súvislosti regionálnej dimenzie nezamestnanosti ako segmentu celkových regionálnych nerovností v SR. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že nezamestnanosť je priamou konzekvenciou hospodárskych a sociálnych dispozícií regiónu na strane jednej a jedným z brzdiacich faktorov jeho rozvojového potenciálu na strane druhej. Preto skúmanie regionálnych aspektov nezamestnanosti považujeme za mimoriadne aktuálne nielen z hľadiska rekognoscácie jej územia lokalizácie, ale predovšetkým z hľadiska poznania jej väzieb na širší kontext regiónu. Nemenej dôležitým sa javí význam priestorovej dimenzie nezamestnanosti pri tvorbe opatrení verejnej politiky zameraných na zníženie jej rozsahu, lepšieho zacielenia týchto opatrení na potreby regiónov a potreby cieľových skupín.

- 1 Databáza Eurostat: Structural indicators/Social cohesion/Long-term - unemployment rate, 2007. Dostupné z URL <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- 2 Ide o regionálnu mapu štátnej pomoci pre Slovenskú republiku pre programy štrukturálnych fondov platnú na roky 2004–2006, ktorá určuje maximálnu intenzitu regionálnej pomoci.
- 3 Realizácia nástrojov aktívnej politiky trhu práce v roku 2006. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Dostupné z URL <http://www.upsvar.sk>

Literatúra:

- Baláz, V. Trendy v regionálnom vývoji Slovenskej republiky: ekonomická teória a prax. *Ekonomický časopis*, 2004, roč. 52, č. 7, s. 783-800. ISSN 0013-3035
- Baláz, V. Globalizácia a regionálna divergencia v SR. *Pracovné materiály č. 5*, október 2003. Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, 35 s. ISSN 0862-9137
- Buchta, S. Rast regionálnej polarizácie nezamestnanosti. *Sociálna politika*, 2003, roč. 29, č. 6, s. 12-13. ISSN 0049-0962
- Džambazovič, R. Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia. *Sociológia* 2007, roč. 39, č. 5, s. 432-458. ISSN 0049-1225
- Gajdoš, P. Typológia regionálnej diferenciacie SR. In: Faltan, L., Pašiak, J. *Regionálny rozvoj Slovenska. Východiská a súčasný stav*. Bratislava, Sociologický ústav SAV. Elektronická verzia publikácie.
- Hanzelová, E. *Dlhodobá nezamestnanosť v kontexte zmien sociálneho systému a zmien na trhu práce*. Výskumná štúdia, 2007, s. 86 (online) Dostupné z URL: <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2007/Hanzelova/Hanzelova.pdf>.
- Michálek, A. Meranie chudoby územných celkov (regiónov) na príklade okresov SR. *Sociológia*, 2004, roč. 36, č. 1, s. 7-30.
- Sloboda, D. Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory, metódy. *Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika*, 2006, s. 49. Dostupné z URL: http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/Slovensko_a_regionalne_rozdiely.pdf.
- Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2007. *Štatistický úrad Slovenskej republiky*, 2007, s. 382. ISBN 978-80-967865-6-5
- Trendy sociálneho vývoja v Slovenskej republike. *Štatistický úrad Slovenskej republiky*, 2007, s. 153. Číslo 600-0130/2007.
- Databáza Eurostat: Structural indicators/Social cohesion/Long-term - unemployment rate, 2007. Dostupné z URL <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Dostupné z URL <http://www.upsvar.sk>.
- Realizácia nástrojov aktívnej politiky trhu práce v roku 2006.

Autorka pôsobí v bratislavskom Inštitúte pre výskum práce a rodiny.

